

Robertina KUZMIČ*

Borut ROŠKAR*

UREJANJE VODA NA POSEBNIH VARSTVENIH OBMOČJIH NATURA 2000

UVOD

Zavedajoč se kompleksnosti problematike, ki izhaja na eni strani iz zahtev varstva narave in na drugi strani iz zahtev po zagotavljanju ustrezne poplavne in erozijske varnosti želimo opozoriti na nekatere težave, s katerimi se srečujemo pri izvajanju GJS urejanja voda na porečju Drave.

V prispevku našeta zakonska in podzakonska dokumentacija narekuje obveze in hkrati omejitve pri zagotavljanju obveznih nalog GJS urejanju voda.

Te so še posebej izrazite, ko se problem pojavi v posebnih varstvenih območjih (Natura 2000), kjer je tudi za izvedbo potrebnih vzdrževalnih del potrebno od MOP-ARSO pridobiti vsaj pozitivno oceno sprejemljivosti za posamezen poseg ali pa celo celoviti presojo vplivov na okolje, tudi za v preteklosti že pridobljena soglasja k posegom. Tovrstni postopki, pa so dolgotrajni in nenazadnje vsaj po naših izkušnjah v večini primerov odklonilni, pa naj gre za vodotoke I.reda (v našem primeru Drava, Dravinja) ali pa za čiščenje posameznih prodnih pregrad, ki se praviloma nahajajo v povirjih in s tem hkrati na robu območij Natura 2000.

Uredba o zavarovanih območjih (Natura 2000) zaradi uresničevanja varstvenih ciljev narekuje prilagojeno rabo naravnih dobrin in upravljanja voda. Zaščitni ukrepi in z njimi povezane naloge ter načrti prilagojene rabe naravnih dobrin ali upravljanja voda pa se naj določijo v programih upravljanja zavarovanih območij ali načrtih urejanja povodij.

Rezultat po nekaj mesecih veljavnosti Uredbe o zavarovanih območjih (Natura 2000) in dveh letih veljavnosti Zakona o vodah (ZV-1) je, da vsaj na porečju Drave še vedno nimamo nobenega programa upravljanja zavarovanih območij, kar lahko ugotovimo tudi za načrte urejanja povodij.

VZDRŽEVANJE VODA - IZHODIŠČA

Zakon o vodah (ZV-1, UR.l. RS, št. 67/02) določa v 81., 93., 95., 98. in 161. členu, da država zagotavlja izvajanje naslednjih javnih gospodarskih služb:

- obratovanje in vzdrževanje vodne infrastrukture namenjene ohranjanju in uravnavanju vodnih količin
- obratovanje, vzdrževanje in spremljanje stanja vodne infrastrukture, namenjene varstvu pred škodljivim delovanjem voda
- izvedba izrednih ukrepov v času povečane stopnje ogroženosti zaradi škodljivega delovanja voda
- vzdrževanje vodnih in priobalnih zemljišč

Za boljše razumevanje v nadaljevanju povzemamo še nekatere osnovne definicije:

Vodna infrastruktura (44.čl ZV-1) so objekti, naprave in ureditve namenjene urejanju voda. Za vodno infrastrukturo se štejejo tudi vodotoki, ki so nastali zaradi prestavitve naravnega vodotoka ali njegove ureditve, ter vodni zbiralniki, ki so nastali z zajezitvijo tekočih voda, če so namenjeni izvajanju javnih služb.

* Robertina KUZMIČ, univ. dipl. ing. gradb., Borut ROŠKAR, univ. dipl. ing. gradb., DRAVA vodnogospodarsko podjetje Ptuj d.d., Žnidaričevo nabrežje 11, Ptuj

Vodno zemljišče (11. čl. ZV-1) tekočih voda obsega osnovno strugo vključno z bregom do izrazite geomorfološke spremembe. Vodno zemljišče stoječih voda obsega dno vključno z bregom do najvišjega vodostaja. Vodno zemljišče so tudi opuščene struge in prodišča, ki jih voda še občasno poplavlja, močvirja in zemljišča poplavljena zaradi posega v prostor. Vodna zemljišča so lahko v državni ali zasebni lasti.

Javno dobro (15. in 17. čl. ZV-1)

Celinske vode in vodna zemljišča so **naravno javno dobro**.

Vodno zemljišče, ki nastane zaradi ureditve naravnega vodotoka (regulacije, melioracije) in je namenjeno splošni rabi, kakor objekti na vodnem in priobalnem zemljišču namenjeni splošni rabi so **grajeno vodno javno dobro**.

Tudi Zakon o graditvi objektov (ZGO-1), Ur.l. RS št. 110/02, opredeljuje pomen ali namen oziroma vrsto vzdrževalnih del in v svojem 2. členu definira pojme vzdrževanje objekta, redna vzdrževalna, investicijska vzdrževalna dela, vzdrževalna dela v javno korist in rekonstrukcija objekta.

Objekt, ki ima status grajenega javnega dobra mora njegov lastnik vzdrževati v stanju, ki omogoča njegovo splošno rabo v skladu z njegovim namenom (22. čl. ZGO-1), torej namenom, za katerega je bil zgrajen.

Podobno naj bi veljalo tudi za naravne struge in korita, ki so naravno javno dobro, ki spontano opravljajo javno korist. Vzdrževalna dela in posegi na naravnih koritih so se v vsej dosednji praksi in postopkih obravnavala kot vzdrževalna dela na objektu, ki je nastal po naravi in je njegov namen neškodljivo odvajanje vode.

Razvrstitev vodne infrastrukture

Med vodno infrastrukturo štejemo vodne zadrževalnike, akumulacije, regulirane vodotoke in visokovodne nasipe, ki so bili zgrajeni za splošen namen z lokacijskimi in gradbenimi dovoljenji (redko s pridobljenimi uporabnimi dovoljenji), ob tem pa tudi številne in obsežne ureditve vodotokov, ki so bile grajene po drugih postopkih in programih za zagotavljanje javne rabe prostora (urbanizacija, promet, kmetijstvo, varstvo pred poplavami in erozijo,...), imajo pa te ureditve vse značilnosti vodne infrastrukture vključno z načrtovano vlogo v vodnem režimu.

Sem štejemo tudi posamezne vodnogospodarske objekte na naravnih vodotokih – vodnih zemljiščih kot so: prodne in zaplavne pregrade, stabilizacijski pragovi, obrežni zidovi, če niso cestarski, komunalni in podobno, ter manjše uravnave.

V svojem prispevku bi rada opozorila na vzdrževanje pretočne sposobnosti, protierozijske zaščite in stabilnosti grajenih površinskih vodotokov (kar pomeni ohranjanje režima in lastnosti javnega dobra v skladu z izdanimi dovoljenji, ter deklarirano namembnostjo in vlogo v prostoru - odstranjevanje moteče zarasti, plavin in naplavin, sanacijo zajed in drugih poškodb, odstranjevanje ovir, košnje, poseki in drugo potrebno), ki sodijo med vzdrževanje in obratovanje vodne infrastrukture na področju varstva pred škodljivim delovanjem voda.

UREDBA O POSEBNIH VARSTVENIH OBMOČJIH (OBMOČJIH NATURA 2000)

Varstveni cilji na Natura območjih so z namenom ohranjanja, vzdrževanja ali izboljšanja obstoječe lastnosti nežive in žive narave, ki prispevajo k ugodnemu stanju rastlinskih in živalskih vrst ter habitatnih tipov, določeni na osnovi ekoloških potreb posameznih vrst in habitatnih tipov, zaradi katerih je Natura območje opredeljeno.

7.čl. Uredbe o posebnih varstvenih območjih (UL RS, št. 49/2004) določa posege in dejavnosti z namenom da se izvedejo vsi možni tehnični in drugi ukrepi, da je neugoden vpliv na habitatne tipe, rastline in živali ter njihove habitate čim manjši, čas izvajanja posegov, opravljanja dejavnosti ter drugih ravnanj pa je potrebno kar najbolj prilagoditi življenjskim ciklom živali in rastlin.

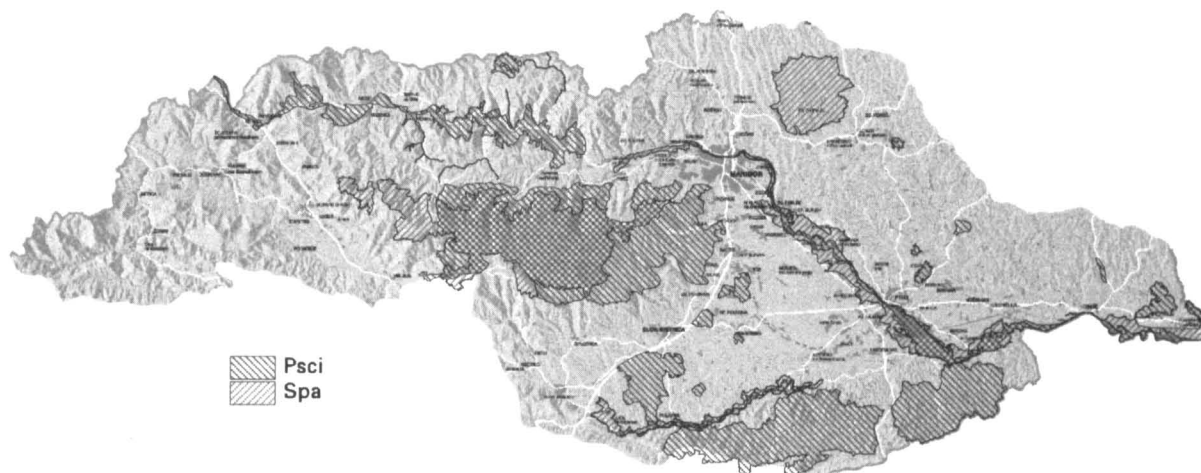
Na območju Natura je treba izvesti (8.čl. Nature 2000) presojo sprejemljivosti planov, programov, načrtov, prostorskih ali drugih aktov oziroma presojo sprejemljivosti posegov v naravo v primerih in na način, kot je to določeno s predpisi, ki urejajo ohranjanje narave.

V nekaterih primerih presoja sprejemljivosti ni potrebna.

Načrtovanje varstva območij Natura 2000 (12.čl. Nature 2000)

Zaradi uresničevanja varstvenih ciljev se na območjih Natura 2000 izvajajo prilagojena raba naravnih dobrin in upravljanja voda ter ukrepi varstva v skladu s predpisi s področja ohranjanja narave in drugimi predpisi. Ti ukrepi in z njimi povezane naloge ter načrti prilagojene rabe naravnih dobrin in upravljanja voda se določijo v programu upravljanja območij Natura 2000(program upravljanja).

V programu upravljanja se lahko opredelijo ukrepi za vsako območje Natura 2000. Ti ukrepi se pripravijo ob upoštevanju značilnosti območja, vključno z sociodemografskimi in ekonomskimi značilnostmi, dejanskega stanja v ekosistemu ter obstoječih in pričakovanih dejavnikov ogrožanja.

Karta 1: območja Natura 2000 na porečju Drave

Na porečju Drave se z zahtevami Nature 2000 srečujemo dokaj pogosto, saj velik del porečja prekrivajo posebna varstvena območja Nature 2000.

Tako se z zahtevami te uredbe srečujemo v glavnem na območju Drave, Dravinje in na povirnem delu pohorskih potokov.

V nadaljevanju želiva predstaviti konkretna primera vzdrževanja vodnih zemljišč in vodne infrastrukture ob upoštevanju zahtev Nature 2000 na delu porečja Drave.

Struga Drave med Mariborom in Ptujem ima od leta 1968, ko je pričela obratovati HE Zlatoličje, močno spremenjen pretočni režim.

Večji del leta teče po strugi le biološki minimum ($10 \text{ m}^3/\text{s}$ -zimski minimum, oz. $20 \text{ m}^3/\text{s}$ -poletni minimum), ves ostali pretok pa po kanalu v elektrarno. Ob visokih vodah pa so razmere povsem drugačne, saj teče po strugi tudi do 90 % celotnega pretoka, le manjši del pa po kanalu.

Posledica spremenjenega odtočnega režima je konsolidacija in zaraščanje nekoč golih sipin. Ob visokih vodah zaradi tako zmanjšanega pretočnega prereza prihaja do dviga gladin, posledično do poplav, ter bočne in globinske erozije na mestih, kjer obseg sipin narašča. V gosti zarasti se namreč odlaga peščen in meljast material, tako da se razmere v primeru nezadostnega vzdrževanja slabšajo iz leta v leto. Zaradi ugodnih pogojev za rast prihaja do hitrega zaraščanja in konsolidacije tudi že deloma odstranjenih, znižanih in očiščenih sipin.

Zaradi nezadostnega vzdrževanja, ki je med drugim tudi posledica pomanjkanja sredstev za vzdrževanje, je prišlo do močnega zmanjšanja pretočnega prereza na celotnem odseku Drave od Maribora do Ptuja.

Glede poplavne varnosti naselij so zelo pereči odseki med Meljem, Zrkovci in Celestrino ter od Dogoš do Dvorjan, kar je bilo jasno vidno tudi ob nastopu visokih vod v jeseni 1998 in 2000.

Osnovno izhodišče za vzdrževanje struge Drave od Maribora do Ptuja, ki izhaja iz lokacijskega načrta ureditve visokovodnih nasipov na Dravi, je:

- ohranitev prevodnosti rečnega korita za pretok $Q=800 \text{ m}^3/\text{s}$,
- izvedba ustrezne protierozijske zaščite, ter
- varovanje naselij pred 100-letnimi vodami.

Predstavila bova primera urejanja oz. vzdrževanja korita na dveh odsekih, in sicer:

- v Dupleku pri gramoznici,
- na odseku med Celestrino in Duplekom.

Karta 2: obravnavani lokaciji z vrisanim območjem Natura 2000

Odsek pri gramoznici v Dupleku

V zadnjih letih je bilo na gorvodnem odseku, med Celestrino in Duplekom, izvedenih več vzdrževalnih del (ureditve brežin, čiščenje sipin), vendar bi bilo za neoviran odtok visokih voda in znižanje gladin potrebno nadaljevati z odpiranjem profila tudi v dolvodni smeri, na že izvedenih odsekih pa skrbeti za redno vzdrževanje.

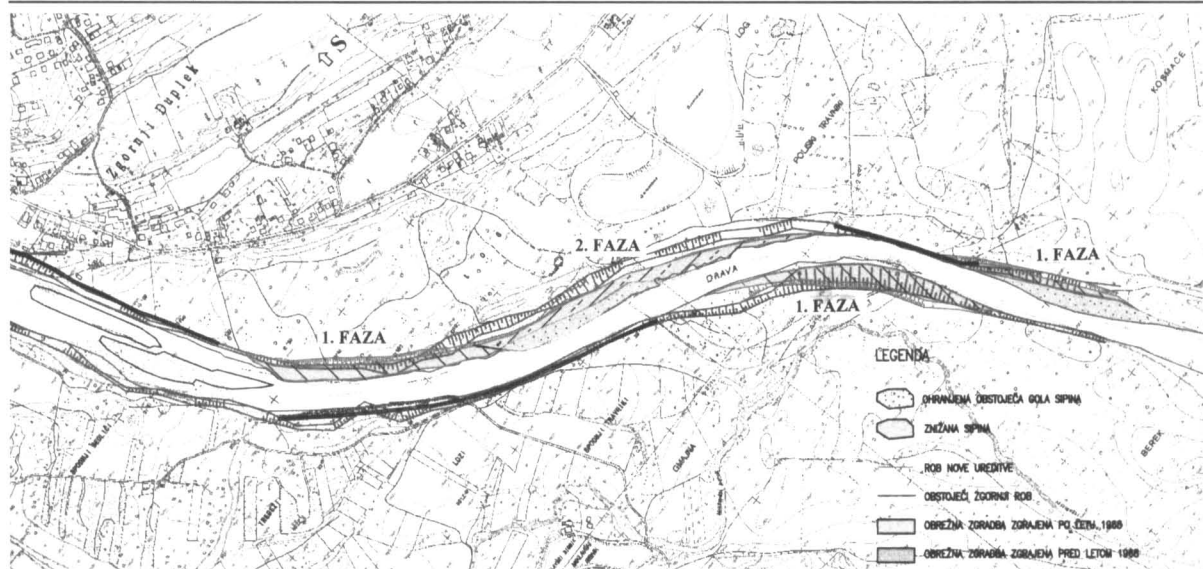
Odsek med Duplekom na levem in Miklavžem na desnem bregu Drave, v dolžini 2.1 km je najbolj pereči odsek med Dogošami in Dvorjanami. Še posebej problematičen je odsek ob stari gramoznici v Dupleku, kjer na ogroženost brežine vpliva tudi sipina na desnem bregu ob Miklavžu. Na tem območju je ob visokih vodah leta 1998 prišlo do porušitve brežine, leta 2000 pa je za las manjkalo, da se katastrofa ni ponovila. V obdobju po letu 2000 na tem območju ni bilo visokih vod.

Za zagotovitev pričakovane prevodnosti struge bi bilo potrebno urediti:

- sipino na levem bregu vzdolž gramoznice Duplek ($L=1500 \text{ m}$), kjer je širina struge zožena za 50%,
- visoko zaraslo sipino na desnem bregu pod Miklavžem ($L=640 \text{ m}$); širina struge je zožena za 60 %,
- sipinona levem bregu pod Duplekom ($L=620 \text{ m}$), kjer je struga zožena za cca 20%.

Dela bi bilo možno izvesti v več fazah zaradi obsega in narave del, kar bi vsekakor doprineslo k zmernejšem poseganju v prostor.

Predlagamo, da se izvedejo poseki zarasti in odstranjevanje naplavin samo na površinah znotraj struge Drave, tako da na originalni breg Drave ne posegamo.

Karta 3: obravnavano območje pri gramoznicah v Dupleku

Odsek med Duplekom in Meljem

Na obravnavanem odseku je bilo v preteklosti izvedeno več ureditev sipin. Zaradi za rast ugodnih razmer se nekoč gole sipine zaraščajo, prihaja do zmanjšanja profila, kar je še posebej kritično v morebitnih primerih nastopa visokih vod.

Lokacije sipin na obravnavanem odseku so razvidne iz grafične priloge.

Vse sipine so zaradi za rast ugodnih pogojev ozelenele, gostota in višina zarasti sta odvisni od časovne odmaknjenosti od časa izvedbe.

Na sipinah 1, 2, 3, 8, 9 in 10, kjer so se dela izvajala v obdobju po decembru 2002 (po visokih vodah 2000) zarast še ni tako prekomerno bogata, (pa tudi ni pojava novih naplavin zaradi visokih vod), da bi zahtevala za redna vzdrževalna dela potrebovali projekt, zato želimo tu zgolj ponovno vzpostaviti stanje, kot je bilo ob koncu v preteklosti izvedenih vzdrževalnih del.

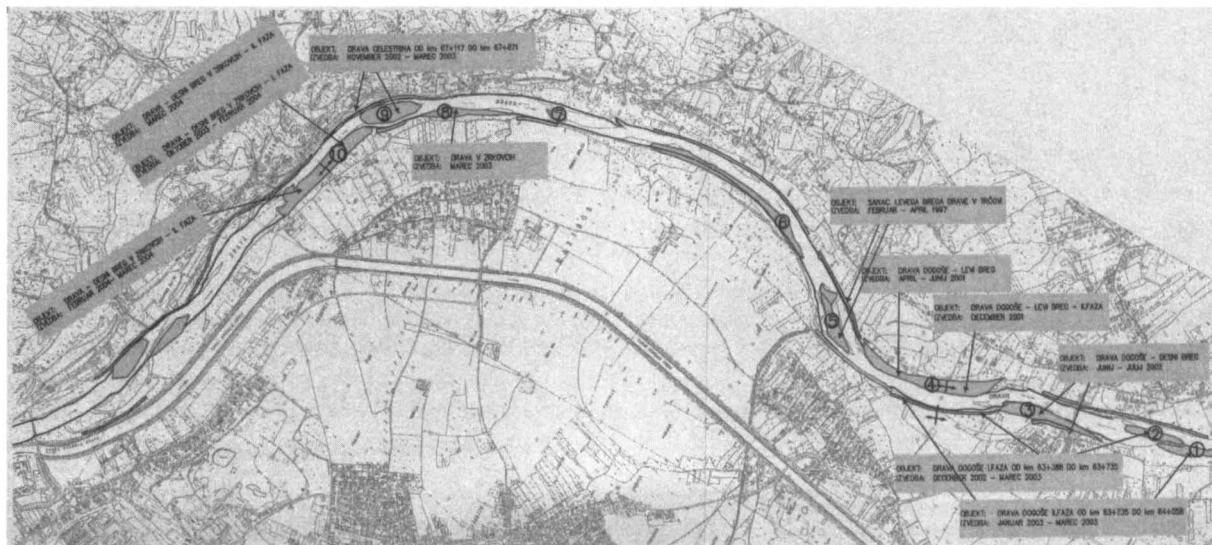
Na preostalih sipinah so bila ureditvena dela izvedena pred letom 2001, ali pa sploh še niso bila izvedena. Njihovo ureditev ne uvrščamo v sklop vzdrževalnih del, ki jih predlagamo.

Za vse lokacije, kjer so se v preteklosti izvajala ureditvena dela so bile pridobljene priglasitve del, za katere so bila pridobljena tudi vsa potrebna soglasja (ZVNKD, ribiči, občina,...).

Za zagotavljanje pričakovane poplavne varnosti območja je potrebno čiščenje sipin v obsegu, ki zagotavlja vzpostavitev stanja, kot je bilo predvideno v projektih ureditve.

Poleg čiščenja sipin predlagamo še odžaganje debelejših drevesne zarasti, pri čemer koreninskega sestava ne izrujemo in tako omogočimo ponovno grmovno zarast. Katera drevesa se ohrani način se naj določi ob izvajanju del – prisotnost naravovarstvenikov.

Prav tako bi bilo smiselno razmisliti o vzpostavitvi poskusnih polj z različnimi tipi in različnimi vrstami zasaditve, da se skozi daljše časovno obdobje skozi opazovanje ugotovi najprimernejši tip in vrsta zasaditve.

Karta 4: obravnavano območje med Celestrino in Duplekom

Predlagana vzdrževalna dela na obeh obravnavanih območjih bi tu zagotovila normalno pretočnost struge Drave, ki bi bila brez spremembe pretočnega režima zagotovljena po naravni poti.

S predlaganimi ukrepi bi znižali gladine visokih vod in povečali poplavno varnost naselij ob tem območju, ter zmanjšali nevarnost erozijskih poškodb nasprotnih bregov.

Z vzdrževanjem urejenih in z ureditvijo do sedaj neurejenih sipin na tem območju, naj bi se po predvidevanjih gladina Drave pri $Q=1500 \text{ m}^3/\text{s}$ znižala za 70-100 cm, na nivo, kot ga je pri teh pretokih imela reka v preteklosti.

Zaključek

Naravni in grajeni vodotoki predstavljajo večnamensko javno funkcijo v naravnem in grajenem okolju. Kljub mnogim kritikam so vodotoki v veliki večini vzdrževani in urejeni sonaravno ali pa jih je narava sčasoma posvojila. Kot objekti – naravni ali grajeni so stabilnostno vedno zelo rahli in občutljivi tudi v smislu erozijske ranljivosti. Redna vzdrževanja pomenijo majhne oziroma le najnujnejše, torej minimalne posege za ohranjanje samih objektov, kakor njihove funkcije, ki pomeni predvsem ustrezno ali normalno in dogovorjeno prevodnost ob zagotavljanju normalnega vodnega in obvodnega ekosistema.

Večletno opuščanje rednega vzdrževanja ni dopustno, je opuščanje dolžnosti dobrega gospodarja, pomeni pa naglo povečanje erozijske in poplavne ogroženosti naravnega in bivalnega okolja.

Večja sanacijska vzdrževalna dela, ki so potrebna za sanacijo posledic škodljivega delovanja voda zahtevajo enormna sredstva poleg povzročenih gospodarskih škod, pomenijo pa tudi drastične posege v vodotok, naravo in prostor.

Zavedati se moramo, da bo zaradi ugodnih pogojev za rast tudi v prihodnosti prišlo do hitrega zaraščanja in konsolidacije sipin, zato bo vedno potrebno spremljanje stanja na sipinah in po potrebi ponovna odstranitev zarasti, še preden doseže grmovje velikost, oziroma debelino vej, ki se ne podajo ob visokih vodah.

Literatura

Zakon o vodah (ZV-1), Uradni list Republike Slovenije, št. 67/02

Zakon o graditvi objektov (ZGO-1), Uradni list Republike Slovenije, št. 110/02

Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000), Uradni list Republike Slovenije, št. 49/04

»Drava-objekti in posegi v strugi od Maribora do Ptuja«, števil. proj.: 58/02-AS, VGP Drava Ptuj, 2003

»Drava – vzdrževalna dela na sipinah v Trčovi in Dogošah«, števil. proj.: 10/03-AS, VGP Drava Ptuj, 2003

»Drava – vzdrževalna dela med Celestrino in Zrkovci«, števil. proj.: 38/00-AS, VGP Drava Ptuj, 2000

»Drava – vzdrževanje od Maribora do Ptuja«, števil. proj.: 14/02-AS, VGP Drava Ptuj, 2002

»Drava – vzdrževalna dela med Duplekom in Loko«, števil. proj.: 46/01, VGP Drava Ptuj, 2002

»Drava – čiščenje sipin na odseku Loka – Zg. Duplek«, števil. proj.: 52/98, VGP Drava Ptuj, 1988

»Vodnogospodarska ureditev Drave na odseku od Dogoš do jezua v Melju - ureditev Drave v Malečniku«, števil. proj.: 2560/03, VGB Maribor, 2003